

PERCEPCIÓ DE LA VITALITAT ETNOLINGÜÍSTICA I IDENTITAT SOCIAL*

Maria Àngels VILADOT

En la meua tesi doctoral em vaig proposar d'explorar per primera vegada a Catalunya la teoria de la identitat etnolingüística desenvolupada per l'escola de Bristol. En certa manera, la tesi representa el fruit de tot el treball que sobre el tema del bilingüisme (des de diferents òptiques i aspectes) havia anat desenvolupant fins aquell moment des dels darrers cursos de la meua carrera a la universitat. Una vegada més, amb la seva realització he cercat de contribuir, aquesta vegada des dels paràmetres de la sociopsicologia, a l'estudi del comportament lingüístic de la societat catalana. Em sembla oportú de remarcar que, com ocorre amb totes les disciplines, el punt de partida que he emprat (per tal com sóc psicòloga social) gaudeix d'una metodologia i d'un llenguatge propi. Certament, la realitat multilingüe de la societat catalana ha estat àmpliament estudiada i documentada des de molts punts de vista utilitzant metodologies d'estudi també ben diferents, tots ells igualment transcendents. A parer meu, una de les aportacions importants que es desprèn del tractament multidisciplinar ha estat la possibilitat d'obtenir dades organitzades i idees estructurades i no pas l'establiment d'incompatibilitats entre les disciplines. El terme fronteres o límits tancats entre aquestes denotaria una actitud defensiva, que sortosament està deixant pas a actituds de cooperació i integració de les dades. Subratllo, doncs, que la investigació que he realitzat i que constitueix l'estudi d'una parcel·la de la realitat catalana, es va desenvolupar participant d'aquest esperit. Del que es tractava era de contribuir, en el meu cas des d'un punt de partida científic, a l'objectiu de fer possible el reeiximent de la llengua pròpia dels Països Catalans. En aquest sentit vull afegir que, tenint present que la situació particular de diglòssia a Catalunya és un tema que duu implícites moltes connotacions ideològiques i que, per tant, és un tema polititzat, vaig procurar i vaig tenir sempre molt present ser el màxim d'objectiva possible. Ultra això, i redundant en el que deia més amunt, confio que les noves dades (empíriques i teòriques) que puguin anar sorgint (tant del meu camp d'interès, com de tots els altres) arribaran a tenir importants implicacions per a la planificació lingüística.

L'any 1981 Giles i Johnson publiquen un treball en el qual desenvolupen un nou model d'adquisició i aprenentatge de segones llengües (anomenat *model intergrupat*), en el qual presenten una primera aproximació a la teoria de la identitat etnolingüística (TIE), tot i que aquest terme apareix per primera vegada en un altre treball l'any 1984. Aquesta teoria parteix de les teories més contemporànies en psicologia social sobre el comportament i la dinàmica de les relacions entre grups etnolingüístics distints, que han permès d'incorporar, en el marc d'estudi que tracto, conceptes bàsics tan important com la identitat social/ètnica, els processos de comparació i les estratègies de diferenciació que empenen els grups etnolingüístics per a sentir-se ells mateixos valorats positivament. Adoptant aquests conceptes, la teoria de la identitat etnolingüística se centra en l'anàlisi

---

* Resum de la presentació al Grup Català de Sociolingüística (8 de novembre de 1991) de la tesi doctoral de M. Àngels Viladot i Presas: *Factors psicossocials, percepció de vitalitat etnolingüística i identitat social*, Barcelona, novembre de 1990. Universitat de Barcelona. Director: Dr. Miquel Siguan i Soler. Qualificació. Excel·lent *cum laude* per unanimitat.

del conjunt de factors sociopsicològics que poden incrementar o disminuir la força de la identitat etnolingüística de les persones. L'estudi que he desenvolupat ha tingut com a objectiu principal desenvolupar una primera aproximació a l'anàlisi d'aquests factors en el context de Catalunya i estudiar com, alhora, la força de la identitat etnolingüística repercuteix en les actituds i en el tipus d'adaptació lingüística que es dona en els encontres entre els bilingües catalanoparlants i castellanoparlants de Catalunya. Per al desenvolupament de la investigació he utilitzat la tècnica d'enquesta amb qüestionaris elaborats per a la finalitat que em vaig proposar. La revisió teòrica que he desenvolupat ha estat necessàriament restrictiva, per tant, la valuosa contribució d'altres orientacions conceptuals, com són els treballs etnogràfics, la lingüística interaccional, l'antropologia lingüística, la sociologia de la llengua, etc., han estat molt breument al·ludides i en alguns casos inexistent.

Convé fer notar que aquesta teoria és, des del punt de vista empíric, molt jove i, com he dit abans, l'anàlisi que he desenvolupat constitueix una nova aproximació d'estudi sobre la temàtica a Catalunya, i afegeixo modestament que és una interessant contribució a la comunitat científica. També he de dir que el model s'està provant en diversos indrets del món, a les universitats més importants capdavanteres en l'estudi d'aquesta temàtica. Heus ací que l'aportació de dades obtingudes de diferents escenaris socials és el que permetrà de validar-la i, si escau, d'ampliar-la. La recerca que he desenvolupat és, doncs, una contribució més al procés de validació de la teoria però, certament, pot ser emmarcada dins l'àmbit de la psicologia social aplicada, encara que els resultats que presento no siguin —evidentment— exhaustius, i no tinguin en compte exhaustivament la complexa situació multilingüe de Catalunya. Dit tot això, només em resta d'explicar la investigació (per motius d'espai només podré esbossar molt sumàriament alguns aspectes) i apuntar algunes consideracions generals.

Un dels factors més importants que es té en compte en la teoria de la identitat etnolingüística i que afecta la seva força, és la *percepció* de la vitalitat etnolingüística del grup de pertinença i del grup lingüístic estranger coexistent a la comunitat. El concepte de vitalitat etnolingüística ha estat definit com el conjunt de factors socio-estructurals que determinen la força d'un grup lingüístic i les possibilitats que aquest es comporti com una entitat col·lectiva i activa en les seves relacions amb d'altres grups lingüístico-socials. Hom ha proposat la combinació de tres macro-factors —el factor demogràfic, el factor de suport institucional i el factor estatus— en un únic factor que hom anomena *vitalitat etnolingüística*. Els conceptes de la percepció dels límits socials, és a dir, la duresa o feblesa de les normes i els valors que defineixen un grup etnolingüístic (podríem exemplificar-ho com la percepció que tenen les persones sobre la dificultat o facilitat per a entrar a formar part d'un grup etnolingüístic distint del propi o, fins i tot, les dificultats per a deixar el propi grup), allò que creuen els individus del grup sobre la legitimitat o il·legitimitat de l'*statu quo* actual del grup lingüístic (és a dir, fins a quin punt creuen que la situació socio-política actual de Catalunya és injusta i és conseqüència de la pressió històrica del grup rellevant de fora), alhora que la percepció de l'estabilitat o inestabilitat d'aquest *statu quo* (és a dir, fins a quin punt veuen possibles canvis —cognitivament parlant— a l'actual situació), configuren els factors restants.

La consideració de tots aquests factors permet que siguin integrats mitjançant un conjunt de proposicions que han constituït les hipòtesis de partida de la teoria. Els grups ètnics minoritaris que, en relació als factors descrits per la TIE, experimentin un determinat ambient psicològic, no solament és més probable que conservin llur identitat ètnica i estiguin en contra d'una parla forana sinó que adquiriran menys la parla del grup majoritari i dominarà i emfasitzaran extremadament l'ús de la llengua pròpia dins i fora del context familiar.

Posteriorment a les primeres descripcions de la TIE, aquesta és provada empírica-

ment l'any 1987 amb una mostra de gal·lesos. Dels resultats obtinguts la teoria és reformulada i es resumeix en sis grups de proposicions que en certa manera responen a les qüestions sobre qui utilitza determinades estratègies de la parla, com, quan i per què. Com he dit a l'inici d'aquest resum la TIE també ha estat vinculada als models d'aprenentatge de segones llengües: presenta un model intergrupl d'adquisició d'una segona llengua que s'amplia en els factors ideològics i en la dinàmica que es crea quan dos grups ètnics interactuen i conviuen en una mateixa comunitat bilingüe.

És evident que el context català té una indiscutible importància històrica, una dinàmica pròpia tant cultural com política, i una situació sociolingüística (nombre de persones que coneixen, parlen, escriuen i llegeixen en català) molt més favorable que en altres comunitats bilingües. Aquest conjunt d'aspectes el fan peculiar i diferent d'altres contextos. Tot i així els processos sociopsicològics que es postulen en el model són, si no comuns quant a intensitat i direcció amb d'altres comunitats lingüístiques d'arreu del món, sí plantejables, almenys com a possibles processos heurístics, per a explicar en part l'adquisició de l'idioma català, el seu manteniment en la comunicació interètnica i la seva expansió en l'ús social. Com que la teoria és representada per mitjà d'un model dinàmic que teòricament pot donar resposta a una àmplia varietat d'escenaris bilingües i multilingües, vaig considerar que podia ajustar-se al context català tot i les seves peculiaritats. D'aquí que en la investigació analitzés el model amb els catalans nascuts a Catalunya que tenen com a primera llengua el català i amb els catalans que tenen com a primera llengua el castellà fills o nets d'immigrants de tots els llocs d'Espanya. Partint d'una definició cognitiva de grup etnolingüístic, vaig definir operacionalment com a catalans (grup *català*) els estudiants que havien nascut a Catalunya que s'autoconsideraven catalans abans que espanyols i que tenien, com a llengua primera i principal de comunicació, el català. Com a grup *mixt* aquells que, tot i haver nascut a Catalunya, tenien com a llengua vehicular el castellà i s'autoconsideraven catalans en primer lloc. Finalment vaig denominar *espanyols* els joves estudiants que tenien el castellà com a primera llengua i principal, i s'autoconsideraven ells mateixos espanyols abans que catalans. També els estudiants d'aquest darrer grup havien nascut a Catalunya.

Es varen aplicar dos qüestionaris a un total de 300 estudiants aproximadament, de dues escoles privades de la part alta de la ciutat de Barcelona (fills de la població autòctona) i d'un institut d'ensenyament mitjà (la majoria fills o nets d'immigrants de la resta d'Espanya). Del conjunt enquestat només eren analitzables per a la investigació 219 alumnes (96 nois i 123 noies). Tenien edats compreses entre els 16 i els 18 anys i foren agrupats com a *catalans* (104 estudiants), *mixts* (37 estudiants) i *espanyols* (78 estudiants). El primer qüestionari era el mateix que l'utilitzat per Giles en les seves investigacions i va ser traduït pel mètode de *traducció a la inversa* i adaptat per a ser aplicat a la comunitat de Catalunya.

Consta de 48 preguntes elaborades per a analitzar els factors objecte d'estudi, 23 d'elles dobles que fan referència a la percepció de la vitalitat dels dos grups lingüístics coexistents a Catalunya. Les actituds lingüístiques i les actituds davant les normes socials que prescriuen l'ús del català i del castellà que es mesuraven mitjançant aquest primer qüestionari constituïen la variable dependent del model.

També completaren un qüestionari (33 preguntes dobles) que mesurava llur activitat verbal en català i en castellà (QAV-VILADOT, 1981) en els diferents contextos d'un dia típic dels estudiants.

Els resultats obtinguts en relació a cada factor que afecta la força de la identitat etnolingüística es van discutir per a cada grup i entre els grups. Partint de la teoria de l'acomodació de la parla, es discuteix com aquesta força afecta la freqüència d'ús i les actituds lingüístiques que determinen els processos de manteniment o acomodació lingüística en la comunicació intergrupl. Finalment els perfils obtinguts de cada grup

es discuteixen sobre la base de l'ampliació de la TIE, i segons el model intergrupl d'adquisició de segones llengües. Els resultats s'han elaborat a partir d'anàlisis descriptives, anàlisis de correlacions, anàlisis multivariables confirmatòries (anàlisis de components principals, anàlisis discriminants, anàlisis de variància) i anàlisis multivariables exploratòries (anàlisis Cluster) amb l'objectiu d'estudiar aspectes concrets que permetessin aproximar-se al màxim a la verificació de la TIE.

En termes generals puc afirmar que les dades donen suport a les principals proposicions de la TIE i han demostrat la complexitat de les relacions entre les variables essencials. No puc fer una presentació dels resultats, ni tan sols dels més preeminentes, per una qüestió evident d'espai. Tanmateix algunes de les conclusions són:

a) He comprovat molt satisfactòriament que el qüestionari emprat per a la verificació del model s'ha mostrat com un excel·lent instrument per a diferenciar grups sociolingüístics. És a dir, el qüestionari és molt sensible per a mostrar que els grups sociolingüístics descrits puntuen de manera molt diferent els aspectes relatius i els factors que afecten la força de llur identitat etnolingüística.

b) El qüestionari d'activitat verbal ens presenta tres grups clarament diferents quant a la freqüència de l'ús del català en la família i en les activitats escolars i socials dels nostres enquestats.

L'ús social del català decreix a mesura que s'afegeixen variables d'adscripció espanyoles.

c) Els individus no es refereixen al mateix quan parlen de llur identitat com a catalans que quan ho fan de llur identitat com a espanyols. Sospitem ressonàncies polítiques i històriques que estarien afectant aquests processos.

d) El grau d'identitat com a catalans dels individus es relaciona amb el concepte d'identitat personal (és a dir, a les autodescripcions en termes d'atributs personals o idiosincràtics, com, per exemple, ser català com un atribut *per se*). El grau d'identitat dels individus com a espanyols es relaciona amb el concepte d'identitat social, és a dir, amb la identitat comparativa que es refereix a l'autoconcepte que deriva del coneixement de la pertinença a un grup (o grups socials) juntament amb el significat valoratiu i emocional associat a aquesta pertinença.

e) Encara que els individus enquestats pertanyin a grups lingüístics diferents, tots mostren un alt grau d'autoconsideració com a catalans. En canvi, pel que fa al grau d'autoconsideració com a espanyols, els grups puntuen de manera molt diferent.

f) El grau d'autoconsideració com a espanyols es relaciona molt fortament i amb sentit invers, a les actituds i la percepció dels límits grupals fermes, a favor del català. En canvi això no ocorre amb el grau d'autoconsideració com a català en què la relació, tot i no ser en sentit invers (com era d'esperar), és molt tènue. No podem afirmar que ambdues autoconsideracions (com a català o espanyol) siguin, per al conjunt dels individus, contràries ni excloents.

g) El grup *mixt* és un grup que vol ser assimilat per la població autòctona adoptant els seus valors i adquirint el català com a llengua principal de comunicació. El grup *espanyol* estarien important valors que afegirien a la *identitat* catalana, en comptes de reivindicar una identitat diferenciada i pròpia.

Per acabar només em resta de dir que, a part de l'interès apassionant que la temàtica desperta en el particular context català, també ho és descobrir que l'anàlisi del comportament lingüístic de les persones quan es comuniquen entre elles, i entre diferents grups sociolingüístics que conviuen en un mateix marc geogràfic, es configura com una eina per excel·lència per a analitzar altres aspectes del comportament de l'home, més enllà que estrictament l'ús de les llengües, com són la identitat social i ètnica dels grups, els factors que intervenen en llur rellevància, i els processos perceptius de les realitats socials en les quals conviuen. Dins d'aquest marc, ser català implicaria, a més de la dimensió

lingüística, un conjunt d'actituds, sentiments i creences que resumeixo sota la denominació de valors socials compartits. Aquests valors estan directament relacionats amb les condicions socio-estructurals de la comunitat, però també amb les motivacions i creences socials que guien les persones.